

30. Васильєв В. Сталінська революція «згори» в Україні: насилля, протидія, результати // Історія України: Маловідомі імена, події, факти: Збірник статей. Вип. 36. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008.

Надійшла до редакції – 10 квітня 2012

Затверджена до друку – 19 червня 2012

Аннотація. Терлецкая И. *Состояние и проблемы научной разработанности современной историографии истории сталинизма.* Статья посвящена анализу историографической ситуации в Украине и России относительно историографии истории сталинизма. Прослеживается эволюция национальных историографий и основных историографических тенденций в исследовании историографии истории сталинизма в Украине и России. Рассмотрено и сделано компаративный анализ историографических работ.

Ключевые слова: историографическая ситуация, историография, методология, сталинизм, тоталитаризм.

Summary. Terletska I. *State and problems of investigations modern historiography of the history of the Stalinism.* The article is devoted to analyses of the historiographical situation in Ukraine and Russia of the historiography history of the Stalinism. The author traces the evolution of the national historiographies and main historiographical trends in the investigations historiography history of the Stalinism in Ukraine and Russia. The author considers and compares historiographical works.

Key words: historiographical situation, historiography, methodology, Stalinism, totalitarism.

УДК 329.17(477.8)36

В. УХАЧ

ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ В ЦАРИНІ КУЛЬТУРИ ТА ОСВІТИ 1929-1944 років (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ТА ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТИ)

В статті зроблена спроба, на основі різних джерел та літератури, «розконспірування» історії ОУН перед українською і світовою громадськістю. Показана культурно-освітня діяльність Організації Українських Націоналістів на теренах України, що на думку автора, залишається в українській історіографії і досі недостатньо вивченою.

Ключові слова: культурно-освітня діяльність Організації Українських Націоналістів, спецфонди, національно-патріотичне виховання.

Постановка проблеми

Проблема культурно-освітньої діяльності Організації Українських Націоналістів (далі – ОУН) на терені України залишається в українській історіографії і досі недостатньо вивченою проблемою. На наш погляд, це пояснюється наступними причинами:

- свідомим замовчуванням у минулому радянською партійно-державною номенклатурою виразного національного характеру боротьби ОУН та цілеспрямованим поширенням серед української громадськості хибних тверджень про ОУН як фашистську, злочинну, а отже, антидержавну організацію, перекрученням дійсних фактів і подій;

- заборонаю комуністичною владою доступу історикам до архівних матеріалів як основного джерела, вивчення яких дало б змогу об'єктивно оцінити всебічну діяльність ОУН; відсутністю належної систематизації документів з історії ОУН;

- наявністю ряду досі не розсекречених архівних фондів, які б допомогли пролити світло на культурно-освітню діяльність ОУН в умовах польської, радянської та

німецької окупації України, перебуванням цінних документів і матеріалів з історії ОУН в архівах СБУ (щоправда в останні роки у цьому плані зроблено немало), що, враховуючи специфіку праці останніх, створює додаткові труднощі для дослідника, а також вивезеними колишньою владою в центральні та провінційні архіви Російської Федерації цінних документів ОУН.

Мета

Нагальним сьогодні є, на основі різних джерел та літератури, «розконспірування» історії ОУН перед українською і світовою громадськістю. Показати культурно-освітню діяльність Організації Українських Націоналістів на теренах України, що залишається в українській історіографії і досі недостатньо вивченою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вищеназвані фактори необхідно враховувати при характеристиці джерельної бази культурно-освітньої діяльності Організації Українських Націоналістів, основу якої складають неопубліковані документи колишніх спецфондів Центрального Державного архіву вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), Центрального Державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), архівні документи Центрального Державного історичного архіву України у Львові (далі – ЦДА України у Львові) та державних архівів Волинської (далі – ДАВО), Івано-Франківської (далі – ДАІФО), Львівської (далі – ДАЛО) та Тернопільської (далі – ДАТО) областей.

Загалом, відповідні джерела за походженням поділяються на чотири групи:

1) джерела ОУН (політичні програми та постанови Великих Зборів, конференцій ОУН; Бюлетені Крайової Екзекутиви ОУН; Бюлетені виконавчого комітету ОУН; пропагандистські матеріали, звернення, відозви, листівки; огляди референтами ОУН суспільно-політичного, громадського та культурного життя на західноукраїнських, східноукраїнських, північних та південно-західних українських землях);

2) польські (документи фондів воєводського управління, держдепартаменту поліції, повітових староств та повітових команд поліції про заходи українських націоналістів проти полонізації національного шкільництва, праці ОУН в культурно-освітніх, молодіжних товариствах; українські бюлетені повітових староств про діяльність українських націоналістичних кіл; спеціальні бюлетені, циркуляри відділів безпеки про посилення нагляду за діяльністю ОУН; слідчі справи над діячами організації);

3) радянські (таємні звіти органів НКВС, Центрального штабу партизанського руху (ЦШПР), Українського штабу партизанського руху (УШПР), радянських партійних керівників з характеристикою впливу ОУН на населення, праці оунівців в культурній царині; про організаційну мережу, форми та методи боротьби ОУН–УПА проти радянських партизанів, спецзагонів НКВС);

4) німецькі (звіти органів СД з окупованих територій Сходу з характеристикою дій ОУН, матеріали про боротьбу з ОУН–УПА; накази та розпорядження окупаційної цивільної та військової влади).

Суттєву допомогу в розумінні культурно-освітньої діяльності Організації Українських Націоналістів надали комплекс документів, які знаходяться в ЦДАВО України, ЦДАГО України, з матеріалами Першого, Другого та Третього Надзвичайного Великих Зборів ОУН, конференцій ОУН, нариси проектів майбутнього державного устрою Української держави [1]. В них, зокрема, розкрито основні засади культурної політики в майбутній незалежній Українській державі, система та структура національної освіти, позиція організації щодо релігій та церкви, шляхи співпраці держави з церквою задля морального виховання молоді, права національних меншин. Політичні військові постанови, прийняті на цих форумах дають змогу прослідкувати основні засади внутрішньої та зовнішньої політики ОУН.

Цінним джерелом при висвітленні проблеми є документи фонду 3833 ЦДАВО України «Крайовий Провід Організації Українських Націоналістів на західноукраїнських землях (1941–1947рр.)», де висвітлюється генеза, світогляд, філософські основи, ідеологія та програма українського націоналізму [2]; подано історію боротьби ОУН на західноукраїнських землях у 30-ті роки. У ряді документів викладено програму ідеологічно-політичного вишколу як для провідного активу, так і членів організації, де увагу дослідника приверне політична концепція ОУН щодо перспектив боротьби за Самостійну Соборну Українську Державу (ССУД), характеристика основних етапів революційно-визвольних змагань ОУН [3]. Поряд з цим, у справах фонду подана соціальна програма українського націоналізму [4], окремі параграфи якої розкривають сутність культурно-освітньої програми ОУН, що склали основу практичної діяльності організації в цій сфері.

Значну вагу мають документи про працю ОУН у культурно-просвітницьких товариствах, зокрема у «Просвіті», «Молодій Просвіті», «Рідній школі», товаристві «Відродження», «Січі», «Пласті» та інших. Аналіз документів дає змогу зрозуміти внесок організації у роботу цих товариств, які в Західній Україні були важливими осередками національно-патріотичного виховання української суспільності, спростувати: закиди на адресу Організації Українських Націоналістів ряду легальних українських політичних партій, які діяли на терені Галичини до 1939 року, у тому, що ОУН не проводила роботи в так званому «органічному» секторі; критику методів роботи з молоддю. Праця членів ОУН в цих товариствах була відчутною, оскільки саме вони складали ініціативне та організуюче ядро, хоча керівні посади часто належали не членам нелегальної організації, з метою не наражати відповідні товариства на закриття польською владою.

Опрацьовані документи дають підстави стверджувати, що в період з 1941 – по 1944 роки, коли організація отримала змогу розгорнути власну діяльність у всеукраїнському масштабі, заслуга у відновленні та практичній роботі згаданих товариств належала в більшості випадків саме активістам ОУН. Зазначимо, що поряд із культурно-освітньою працею, ОУН відповідно до своїх ідейно-теоретичних засад, проводила через систему цих товариств ідеологічну роботу серед наддніпрянських українців [5]. Плани праці ОУН у всіх товариствах («Січ», «Просвіта», «Сільський Господар», Жіноча служба України (ЖСУ), Український червоний хрест (УЧХ) та ін.) [6], які містили окремі навчальні курси з історії, географії України, суспільних рухів, перелік обов'язкової літератури для читання, тематики рефератів, плани культурно-мистецьких заходів є показовими доказами того, що вони мали тверде опертя на національних героїчних традиціях та культурі українського народу, виховуючи, насамперед, молодь та патріотів своєї держави.

Окрему незначну групу документів складає фольклор: пісні, вірші, написані вояками ОУН–УПА, переробки колядок, щедрівок, а також повісті, п'єси, художні нариси, роздуми. Окрім зазначених, збереглися документи про підготовку та проведення ОУН національних свят (Свято героїв Крут, День зброї, Свято моря та ін.) [7]. Конкретика планів їхнього проведення дали глибше розуміння змісту практичної виховної роботи ОУН з молоддю.

Особливу цінність складають документи ОУН, які дають змогу розкрити теоретичні підвалини освітньої політики організації. Зауважимо, що ця проблема не набула належного висвітлення істориками і ніколи не піднімалася українською історичною наукою ні в Україні, ані за її межами. Українські радянські історики, знаходячись під пресом догматичної ідеології, не могли припуститися жодної думки про якусь освітню політику ОУН, а зарубіжні українознавці не піднімали цю тему через брак документів та матеріалів [8]. Опрацьовані автором архівні джерела з історії організації, які до недавнього часу знаходилися під грифом «таємно», дають розуміння основних

завдань виховної дії українського націоналізму, напрямків навчально-виховної системи, напрацьованих ОУН. У документах викладено мету, зміст та структурні компоненти націоналістичної системи виховання та навчання. Значну допомогу у розумінні проблеми надали окремі зшитки зошитів із записами керівників освітніх відділів ОУН з чітко розробленою тематикою, плануванням, методикою подачі і засвоєння навчального матеріалу з українознавства, історії України, української літератури. На значному документальному матеріалі розкрито роботу ОУН у навчальних закладах [9].

У фонді 3833 «Крайовий Провід Організації Українських Націоналістів на західноукраїнських землях» (1941–1947рр.) збереглися документи, які допоможуть висвітлити ініційований ОУН масштабний самоосвітній рух [10], який керівництво організації розглядало як альтернативу навчанню шкільної молоді в національній школі в умовах бездержавності української нації, а також боротьбу з неграмотністю. Аналіз часопису «Самоосвітник» відображає багатосторонність навчальних та фахових дисциплін, започаткування редакцією часопису нових рубрик, співробітництво із освітніми організаціями, українськими видавництвами. У фонді збереглися також документи, які розкривають щомісячні плани праці для самоосвітніх гуртків, які, як правило, організовувалися в кожному селі при читальнях «Просвіти», народних домах.

Об'єктивному висвітленню окресленої наукової проблеми надають документи про роботу ОУН з молоддю [11], особливо заініційоване керівництвом ОУН утворення розгалуженої мережі юнацтва ОУН. На юнацтво, підпорядковане керівництву ОУН, покладалися важливі завдання організуючого ядра в роботі з молоддю в школі та позашкільний час, праці в культурно-освітніх товариствах. Ряд документів, які збереглися в фондах центральних та обласних державних архівів України, розкривають діяльність ОУН по заснуванню серед молоді нових організацій [12] із виразним національно-патріотичним спрямуванням, на які теж покладалися завдання культурно-освітньої роботи з населенням. Така активна праця ОУН з молоддю пояснювалася прагненням цілком охопити процесом виховання підростаюче покоління, відвернути молодь від впливу на неї асиміляційної політики окупаційних режимів, а також отримати добротний резерв відданих кадрів для праці в мережі ОУН.

Для цілісного розуміння проблеми неабияке значення мають польські документи, зокрема фонди воєводського управління, департаменту державної поліції, повітових староств та повітових команд поліції, які збереглися в обласних державних архівах Волинської, Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської областей. Із систематичних звітів про діяльність ОУН, політичних партій і культурно-освітніх товариств можна прослідкувати основні етапи боротьби організації та важливі події в суспільно-політичному житті. Значну наукову цінність становлять щорічні статистичні звіти польських урядовців про відсотковий вплив ОУН на культурно-освітні, молодіжні, господарські товариства та організації. Це дає змогу прослідкувати динаміку зростання авторитету та впливу ОУН на західноукраїнську людність. Поряд з цим, у фондах збереглися таємні документи, в яких містяться переписки між повітовими староствами про боротьбу ОУН проти полонізації українських шкіл, інформація органів поліції про пропаганду націоналістичної ідеології, роботу ОУН з молоддю, проведення національних свят [13]. Наукову цінність склали численні спеціальні бюлетені про діяльність ОУН, конфісковані оунівські документи і матеріали, які в цілому дають можливість прослідкувати трансформацію дій ОУН в окремих періодах, залежно від політики Польщі, та отримати інформацію про основні етапи, форми, методи та особливості спротиву організації полонізації національної культури і шкільництва [14].

Цінними для дослідника є також документи радянських, партійних працівників, органів НКВС, керівництва УШПР, які склали особливий сектор, таємну частину в ЦДАГО України. Зокрема фонд 57 «Колекція документів по історії Компартії України (1941 – 1945 рр.)», в четвертому та сьомому розділах якого збереглися

документи та матеріали окупаційної фашистської влади, українських націоналістів. Значну наукову цінність склали документи КДБ, зокрема виписки і довідки про зв'язки ОУН з розвідувальними органами західних держав та підривною діяльністю проти СРСР. Значний інтерес склали копії витягів із стенографічних доповідей секретарів обкомів партії та інформаційних матеріалів про дії ОУН на терені Західної України, протоколи допитів оунівців органами НКВС УРСР, а також конфісковані видання ОУН [15]. Маючи виразне ідеологічне забарвлення, ці документи призначалися для пропагандистської роботи серед населення, що дає змогу проаналізувати роботу українських патріотів на культурно-освітній ниві, зокрема проведену ОУН роботу з відновлення розгалуженої мережі культурно-освітніх, молодіжних, господарських товариств та організацій, на зразок раніше існуючих в Галичині, організації навчання в школах.

У фондах центральних архівів збереглися також документи, основу яких склали рішення фашистської цивільної та військової влади. Зокрема це звіти райхкомісару України Е. Коху про організацію роботи окупаційної влади, політико-економічне, соціальне, культурне становище в Україні; розпорядження Е. Коха в культурній галузі, копії директив керівникам обласних центрів України про закриття середніх і вищих навчальних закладів та відправлення на примусові роботи в Німеччину українських студентів та викладачів. Серед них є також доповіді, інструкції охоронної поліції СД про заснування та активну працю членів бандерівської та мельниківської груп з відновлення національно-культурного життя в м. Києві та інших містах [16]. У цілому, вивчення цих документів дало змогу досягнути суті політики окупаційного фашистського режиму щодо розвитку української культури та освіти, що, в свою чергу, важливо при висвітленні порівняльної характеристики особливостей політики кожного окупанта, а отже, і специфіки боротьби ОУН.

Таким чином, джерельна база заявленої теми є досить широкою. Проте відзначимо проблеми в цьому плані, які загалом мають спільну основу. Вони полягають як у вищезазначених причинах, так і в тому, що значна кількість документів за своїм змістом часто має половинчастий, незакінчений характер, що пояснюється як підпільними умовами діяльності організації, необхідністю конспірації, так і технічною стороною питання. Окрім цього, значна частина документів була безнадійно втрачена. Це, в свою чергу, створює труднощі у висвітленні окремих аспектів проблеми.

Виклад основного матеріалу

Суттєву допомогу в розкритті теми можуть надати опубліковані збірники документів з національно-визвольної боротьби ОУН. Слід зауважити, що основна увага у них приділена висвітленню ідеології та політичної програми українського націоналізму, основних аспектів внутрішньої та зовнішньої політики ОУН [17]. Це дало змогу проаналізувати еволюцію ідейно-програмових положень ОУН в досліджуваній період. Значне місце у збірниках документів відведено політичним, пропагандивним матеріалам, деклараціям, зверненням, листівкам ОУН до різних верств населення, молоді, українців, які служили в рядах Червоної Армії. Окремо виділено боротьбу ОУН – УПА з радянським та фашистським тоталітарними режимами, розкрито їхню антиукраїнську політику. Принагідно зазначимо, що переважна більшість опублікованих у збірниках документів висвітлює період Другої світової війни. Проте було б доцільно поєднати зусилля науковців та співробітників держархівів для видання фундаментальних збірників документів з історії діяльності ОУН як на терені України, так і за кордоном. Тим більше, що суттєвим упущенням в опублікованих на сьогодні виданнях є практично цілковита відсутність хоча б основних культурно-освітніх документів ОУН, які було б доцільно виділити в окремий розділ.

Безсумнівний інтерес мають спогади безпосередніх учасників тих подій, опубліковані за кордоном в історико-мемуарних збірниках. Редактори цих видань та

самі автори, за їхніми ж словами, прагнули надати можливість майбутнім дослідникам осягнути складні процеси, які відбувалися у суспільстві, і отримати підґрунтя для глибокого аналізу цих питань [18].

Важливим джерелом є періодика, у тому числі оунівського походження [19]. Будучи дзеркальним відображенням своєї епохи, вона відображає всю гостроту боротьби. Зокрема, тільки в офіціозі ОУН «Наш Клич» з 1933 року публікувався постійний додаток з теорії та практичної організації культурно-освітньої роботи.

Характеризуючи ступінь наукової розробки проблеми культурно-освітньої діяльності Організації Українських Націоналістів, слід враховувати ряд важливих факторів. По-перше, фактично вся література як з історії організації, так і та, яка відображає культурно-освітню діяльність ОУН досліджуваного періоду, була видана за кордоном. По-друге, переважна більшість її була написана безпосередніми учасниками тих подій і у своїй основі базувалася на їхніх спогадах. По-третє, це заборона доступу історикам до архівів ОУН, панування догматичної марксистсько-ленінської ідеології, яка проводила системну обробку свідомості української громадськості, насаджуючи їй думку про антинародну, зрадницьку, злочинну діяльність ОУН, що виключало можливість дослідити джерела і зробити об'єктивні висновки. По-четверте, труднощі опрацювання повної й систематичної праці з проблеми полягають і в підпільно-революційному характері діяльності ОУН.

Літературу того ж періоду, яка відображала процеси в культурно-освітній діяльності ОУН, можна розділити на дві групи. Першу складають праці, опубліковані в еміграції, другу – видання, які вийшли у світ після проголошення незалежності України (зазначимо, що у пропонованій автором статті проводився аналіз видань періоду 1991-1998 рр.). Саме в перший період, коли проходив процес напрацювання ідеології, політичної програми ОУН, в офіціозах еміграційних націоналістичних об'єднань публікувалися матеріали, які розкривали ідеологію та програму українського націоналізму, піднімали проблему необхідності відродження духовності, героїчного минулого української нації, виховання молоді в національно-патріотичному дусі. Висвітлювалася позиція ОУН щодо важливості культурно-освітньої роботи. Автори наголошували на важливості культурно-освітньої, виховної роботи з молоддю, яка, проте, не повинна бути лише самоціллю, але важливим засобом у боротьбі за державну незалежність [20]. Це, водночас, і була відповідь керівництва ОУН представникам західноукраїнських політичних партій, які не поділяли форм та методів культурно-освітньої роботи організації, особливо з учнівською та студентською молоддю, та стверджували, що ОУН не проводить жодної роботи в громадському секторі.

Окремо звернуто увагу на наукові праці О.Ольжича [21], який, очоливши у 1937 року культурно-освітній сектор ОУН, визначив основні завдання та напрямки культурної політики українського націоналізму, а також виховання і навчання української молоді на національних засадах. Це була практично єдина спроба подати в теорії програму культурно-освітньої діяльності ОУН та визначити шляхи її практичної реалізації. Зокрема, на Другому Великому Зборі ОУН (серпень 1939 року) положення О. Ольжича лягли в основу прийнятих постанов з культурно-освітньої політики організації. Однак через об'єктивні причини автор не зміг у подальшому всебічно підійти до розробки цих питань.

З утворенням окремого сектора в організаційній структурі ОУН, який упродовж 1937–1944 років провів значну практичну роботу, побачили світ ряд праць [22], у яких висвітлювалася практична робота культурно-освітнього сектору, похідних груп ОУН з відновлення національно-культурного життя в Україні, діяльності Київської міської управи, робота з розбудови національного шкільництва як на території Галичини, що увійшла до складу уряду Генерального Губернаторства, так і в Райхкомісаріаті Україна. Дослідження окресленої теми у цих працях охоплювало здебільшого період 1941 –

1944 років. Недостатнє використання джерельної бази призвело до того, що автори висвітлювали лише окремі аспекти цієї теми, використовуючи загальновідомі матеріали.

Із завершенням активної збройної боротьби ОУН – УПА в Західній Україні та перенесенням ваги діяльності організації на еміграцію, розпочався новий період у розвитку історіографії проблеми, який характеризувався намаганням подати об'єктивну картину діяльності ОУН за весь період її боротьби в Україні.

Однією з перших в українській історичній літературі спроб дати повну і систематичну (хронологічну), з датами та прізвищами, історію ОУН було дослідження П. Мірчука [23], який на основі широкого залучення насамперед матеріалів преси, поставив мету подати не тільки «сухий» науковий нарис історії організації, але й зібрати описи бойових акцій, проаналізувати хід важливих політичних процесів, навести документальний матеріал про формування засадничих принципів ідеології, політики й стратегії ОУН, наголосивши на слабких місцях і помилках в діях ОУН. У дослідженні вперше розкрито хід шкільної акції, працю ОУН в культурно-освітніх товариствах Західної України, патріотично-виховну роботу організації з учнівською та студентською молоддю. Проте хронологічний підхід, недостатня джерельна база не дали змоги проаналізувати в цілому основні аспекти культурно-освітньої діяльності ОУН, які в монографії знайшли лише часткове висвітлення в межах періоду польської окупації.

Частково питання праці ОУН в культурно-освітній царині розглядалося і в ряді інших узагальнюючих праць з історії ОУН [24]. Знову ж основна увага приділялася періоду Другої світової війни, при цьому використовувалися загальновідомі факти. Автори прагнули підсумувати діяльність ОУН за 25 років, маючи на меті дати узагальнюючий огляд на основі матеріалів і документів різних політичних партій, спогадів учасників тих подій, які належали до різних політичних напрямів, а також визначити рамки майбутніх досліджень, збору матеріалу.

Радянська історіографія як довоєнного, так і післявоєнного періоду [25], описуючи становище трудящих західноукраїнських земель грубо фальсифікувала національно-визвольну боротьбу ОУН. На окремих фактах, вирваних з контексту подій, діяльність ОУН показана як діяльність посібника польського та німецького імперіалізму. Це зумовлено тим, що десятиліттями більшовицький тоталітарний режим не тільки постійно фальсифікував українську історію, але й бажав стерти з пам'яті українського народу його героїчне минуле, боротьбу за національне визволення, знищити українську національну самобутність і прояви будь-яких елементів державної незалежності України, вважаючи найбільшим своїм ворогом український націоналізм. Автори монографій основну увагу приділяли висвітленню ідейно-організаційної кризи націоналізму, його деградації і виродження, неспроможності антирадянських виступів. ОУН трактували як одну з найбільш реакційних ланок у системі політичних організацій класових ворогів. Це виключало можливість об'єктивного наукового розв'язання проблеми.

Із здобуттям Україною незалежності в українській історіографії відбувається інтенсивне переосмислення ролі підпільно-революційних дій «підземної» України у формуванні, направленні політичної історії тієї доби, в утвердженні національно-державницької думки та в стимулюванні процесів зростаючої активізації мас супроти окупантів України.

За початковий етап новітніх досліджень з історії ОУН можна вважати появу 1 липня 1991 року історичної розвідки В. Ковалю [26] на запит заяви групи (більше 200) народних депутатів УРСР з приводу намагань політичної реабілітації ОУН–УПА. Написана на основі документів довідка рішуче спростовувала брехню, яку десятиліттями поширювала про ОУН компартійна пропаганда. З матеріалів довідки

незаперечно впливало, що обидві патріотичні українські організації вели національно-визвольну боротьбу за побудову суверенної і демократичної Української держави, в якій люди усіх національностей користувалися б однаковими політичними та соціальними правами.

Окремо виділимо дисертаційне дослідження І.Цепенди [27], де на основі залучення широкого кола архівних документів фактично вперше було об'єктивно розкрито етапи, хід та значення шкільної акції ОУН, однієї з найбільших за масштабами у переліку завдань боротьби організації проти полонізації української національної освіти.

У переліку подальших досліджень [28] автори основну увагу звертали на висвітлення боротьби організації за ССУД в умовах польської, радянської та фашистської окупації українських земель, збройній боротьбі ОУН – УПА. Автори цих праць зазначали, що головною політичною рисою ОУН та захисних дій її повстанської армії було те, що вони виступали з державницьких позицій, боролися за незалежну, суверенну Україну, мали глибоке коріння, симпатії і підтримку в народі. Проте, незважаючи на загалом об'єктивні висновки, в них не приділено уваги культурно-освітній діяльності ОУН, аналізу хоча б окремих документів організації в цій ділянці, висвітлення якої, на нашу думку, було б одним із найбільш вагомих доказів державотворчої праці Організації Українських Націоналістів.

Висновки

Підводячи підсумки аналізу наукової розробки порушеної теми, доходимо висновку, що вчені, які цікавилися відповідними питаннями, з ряду об'єктивних причин залишилися осторонь досліджуваної теми. В останнє десятиліття вітчизняною історіографією здійснено, на нашу думку, прорив у дослідженні праворадикального самостійницького руху, проте основна увага в цих дослідженнях приділена ідеологічним, політичним, військовим аспектам діяльності ОУН, УПА.

Список використаних джерел

1. ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп.4. – Спр.346. – Арк.1–12, Постанови з'їздів, конференцій ОУН; Там же. – Арк.1–25, Постанови з'їздів, конференцій українських націоналістів; ЦДАГО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.104. – Арк.1–9, Постанови Першого Конгресу, Другого Великого Збору і Другої конференції ОУН; Там же. – Оп.3. – Спр.3. – Арк.70–72, Резолюції Третього Надзвичайного Збору ОУН; Там же. – Оп.1. – Спр.7. – Арк.1–9, Нарис проекту Основних законів (Конституції) Української держави; ДАІФО. – Ф.69. – Оп.1. – Спр.55. – Арк.1–28, Статут, програма і організаційна структура ОУН.
2. ЦДАГО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.255. – Арк.64–65 зв., Короткий популярний виклад ідеології й політики українського націоналізму; Там же. – Арк.177–186, Підставові засади націоналізму; Там же. – Арк.154–176, Лопатинський. Історичні оповідання. Начерк ідеологічно-політичного вишколу; Там же. – Арк.50–55 зв., Розвиток національно-державницької думки; Там же. – Спр.36, 37. – т.1. – т.2. – Арк.1–80, Документи про основу, структуру і світогляд ОУН.
3. ЦДАГО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.255. – Арк.17–193, Матеріали політичного вишколу; Там же. – Арк.1–29, Збірка викладів ідеологічно-політичного вишколу; Там же. – Спр.247. – Арк.18–28, Програма вишколу для провідного активу (обов'язковий мінімум); Там же. – Арк.1–16, Програма навчання для керівного активу ОУН.
4. ЦДАГО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.254. – Арк.5–12, Соціальна програма українського націоналізму та інші.
5. ЦДАГО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.17. – Арк.1–2, Звіти про відновлення діяльності товариства «Просвіта» в Галичині та на Волині; ДАЛЮ. – Ф.243. – Оп.1. – Спр.242. – Арк.7, Про діяльність ОУН в товариствах «Рідна школа»; ДАІФО. – Ф.2. – Оп.2. – Спр.283. – Арк.68–73, Про утвердження статуту, реєстрацію відділень і гуртків українського товариства «Відродження»; ДАГО – Ф.231. – Оп.1. – Спр.1389. – Арк.1–113, До діяльності «Лугу» і «Соколу».
6. ЦДАГО України. – Ф.3833. – Оп.2. – Спр.1. – Арк.360–361, План праці у всіх товариствах («Січ», «Просвіта», «Сільський Господар», Жіноча служба України (ЖСУ), Український червоний хрест (УЧХ) до квітня 1942 року; Там же. – Арк.356, Примірний план праці товариства «Просвіта» в Бячеві до травня 1942 року та інші.

7. ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.276. – Арк.1–12, Програми сходин для святкування свята Базара, свята Героїв, Дня українського моря; ДАІФО – Ф.69. – Оп.1. – Спр.312. – Арк.95–97, Донесення ... про святкування ОУН 16-ї річниці проголошення самостійності України.
8. ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.36. – Арк.21–23 зв., Націоналізм: нова система виховання; Там же. – Спр.266. – Арк.1–36, Основні відомості з українознавства, історії України. – т.1, 2; Там же. – Спр.278. – Арк.1–12, Списки шкільної літератури й лектури, форми місячних звітів; Там же. – Спр.280. – Арк.1–28, Інструкції і відозви крайового проводу юнацтва, програми навчання в народних школах на перше півріччя 1943/44роках; Там же. – Оп.3. – Спр.9. – Арк.93–96, Рукопис Льва Биковського «Напрями всеукраїнської високошкільної політики», конспект з історії України.
9. ЦДІА України у Львові. – Ф.309. – Оп.1. – Спр.2619. – Арк.41–45, За націоналістичний зміст виховання української молоді та інші.
10. ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.2. – Спр.99. – Арк.14–15, 18 зв.–19, 50, 51 зв., 106, Часопис масової освіти «Самоосвітник»; Там же. – Спр.36. – Арк.222, Примірний план праць для самоосвітніх гуртків на вересень 1942 року.
11. ЦДАВО України. – Ф.3833. – Оп.1. – Спр.169. – Арк.38–54, Рукописні матеріали редакційних юнацьких видань ОУН; Там же. – Спр.279. – Арк.1–17 зв., Інструкції і відозви крайового і окружного проводів юнацтва ОУН та звіти про роботу з молоддю; ДАІФО. – Ф.69. – Оп.1. – Спр.756. – Арк.31, Програма роботи ОУН з українською націоналістичною молоддю в українських організаціях.
12. ДАІФО. – Ф.69. – Оп.1. – Спр.725. – Арк.16, Інформація органів поліції Станіславського воєводства про діяльність націоналістичної організації «Молодий націоналіст»; ДАТО. – Ф.231. – Оп.1. – Спр.2168. – Арк.30–32, Про утворення при КЄ ОУН «Відділу виховання молоді» та інші.
13. ДАІФО. – Ф.68. – Оп.1. – Спр.196. – Арк.283–288, Донесення і листування ... про діяльність ОУН в українських школах; Там же. – Ф.6. – Оп.1. – Спр.386. – Арк.225, Донесення органів поліції про виступи ОУН у зв'язку із введенням польської мови в українських школах.
14. ДАЛО. – Ф.1. – Оп.51. – Спр.1057. – Арк.86, Спеціальні бюлетні про діяльність націоналістичних кіл ...; Там же. – Спр.1056. – Арк.100, Українські бюлетні повітових староств про діяльність українських націоналістичних кіл та інші.
15. ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп.4. – Спр.338. – Арк.512, Копії документів і матеріалів КДБ про співробітництво українських націоналістів з німецько-фашистськими загарбниками; Там же. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.530. – Арк.81–86, Спецповідомлення про діяльність українських націоналістів; Там же. – Ф.62. – Оп.1. – Спр.182. – Арк.135, Докладні повідомлення і справки ЦШПР, УШПР і НКВС УРСР ... про діяльність українських буржуазних націоналістів.
16. ЦДАГО України. – Ф.57. – Оп.4. – Спр.118. – Арк.4, Копія директиви райхміністра Е. Коха генерал-міністрам Луцька, Житомира, Миколаєва, Дніпропетровська, Мелітополя про закриття середніх і вищих учбових закладів; Там же. – Спр. 127. – Арк. 1–43, Доповіді, інструкції охоронної поліції СД при СС м. Харкова ..., положення українського націоналістичного товариства «Просвіта» в м. Харкові.
17. Документи з історії національно-визвольного руху в Україні ХХ століття. – Випуск I, К., 1994; Сергійчук В. ОУН–УПА в роки війни. Нові документи і матеріали / В. Сергійчук. – К., 1996; На зов Києва. Український націоналізм у Другій світовій війні: 36. статей, спогадів і документів. – Торонто – Нью-Йорк, 1985; ОУН в світлі постанов Великих Зборів, конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955: 36. документів, 1955; УПА в світлі документів з боротьби за УССД 1942–1950: 36. документів, 1957.
18. Бойові друзі. Збірка спогадів з дій ОУН 1929–1945 рр. – т.1. – Торонто, 1980; В боротьбі за Українську державу: есеї, спогади, літописання, документи Другої світової війни. – Львів, 1992; Мечник С. ОУН і розбудова Української держави (роздуми та спостереження довголітнього члена ОУН). – Львів, 1993.
19. Виховання й освіта народу: поняття, ідеологія і завдання // Наш Клич. – 1933. – 16 квітня; Володіння над душами молоді нікому не відступимо // Наш Клич. – 1933. – 19 березня; Виховання й освіта // Краківські Вісті. – 1942. – 30 жовтня; Виховання молоді // Українське Слово. – 1941. – 5 листопада; Завдання культурно-освітньої роботи // Українське Слово. – 1941. – 12 жовтня; Завдання шкільної освіти // Українське Слово. – 1941. – 29 вересня та інші.
20. Андрієвський Д. Політика націоналізму / Д. Андрієвський // Розбудова Нації. – 1930. – № 5–6. – С. 157–164; його ж. Розбудова Нації // Національна Думка. – 1928. – № 7–8. – С. 1–8 та інші; Вассиян Ю. До головних засад націоналізму / Ю. Вассин // Розбудова нації. – 1928. – № 2. – С. 12–18; Там же. Ідеологічні основи українського націоналізму. – 1928. – № 3–4. – С. 65–78; його ж. Рефлексії // Національна Думка. – 1927. – № 2. – С. 18–24 та інші; Н.Н. Ставка на молодь // Розбудова Нації. – 1933. – № 7–8. – С. 155–159; Сціборський М. ОУН і селянство / М. Сціборський. – Прага, 1933 та інші.
21. Ольжич О. Культурна політика українського націоналізму / О. Ольжич // Незнаному воякові. – К., 1994. – С. 226–230; Там же. Націоналістична культура. – С. 230–232; В авангарді героїчної доби (До проблеми націоналістичної культури). – С. 232–242; Виховання молоді. – С. 134–137 та інші.

22. Дніпрова О. ОУН у Києві 1941 року / О. Дніпрова // Українське Слово. – 1991. – 22 вересня; Бойко Ю. «Українське Слово» в Києві 1941 року – пропагатор ідей українського націоналізму на Осередньо-східних українських землях / Ю. Бойко // Українське Слово. – 1991. – 10, 17 листопада, 8 грудня; Бойдуник О. Українська Національна Рада в Києві 1941 року / О. Бойдуник // Українське Слово. – 1991. – 27 жовтня; Маруняк В. Культурна реферантура ПУН в роках 1937–1942 / В. Маруняк // Український історик. – 1985. – № 1–4. – С. 75–90; Культурна реферантура у Києві – у боротьбі на фронті духа та ідеї // Українське Слово. – 1992. – 22 березня та інші.
23. Мірчук П. Нарис історії Організації Українських Націоналістів. 1920–1939. – т.1 / П. Мірчук. – Мюнхен–Лондон–Нью-Йорк, 1968.
24. ОУН 1929–1954. – На чужині, 1955; Полікарпенко Г. ОУН під час Другої світової війни / Г. Полікарпенко. – Постій, 1951; Пундик Ю. Український націоналізм / Ю. Пундик. – Париж, 1966 та інші.
25. Даниленко С. Дорогою ганьби і зради / С. Даниленко. – К., 1970; Дудикевич Б., Вітошинський Я. Українські буржуазні націоналісти – найманці міжнародного імперіалізму / Б. Дудикевич, Я. Вітошинський. – Львів, 1952; Реакційна суть ідеології і політики українського буржуазного націоналізму: Бібліограф. покажчик. – Львів, 1976; Римаренко Ю. Жовто-блакитний “місяць” (Про шовіністичну й расистську сутність українського буржуазного націоналізму) / Ю. Римаренко. – К., 1969 та інші.
26. Коваль В. За що і з ким боролися ОУН–УПА / В. Коваль // Україна ХХ ст. Проблеми національного відродження: Зб. наукових праць. – К., 1993. – С.91–117.
27. Цепенда І. Українська національна освіта в Західній Україні 1919–1939 рр.: Дис. ... канд. іст. н. – К., 1993.
28. Баган О. Націоналізм і націоналістичний Рух / О. Баган. – Дрогобич, 1994; ОУН–УПА і українське питання: погляд із сьогодення / Кучер В., Дробот І., Виговський М. та інші / . – К., 1997; Кучер В. ОУН–УПА в боротьбі за незалежну Україну / В. Кучер. – К., 1997 та інші.

Надійшла до редакції – 28 квітня 2012

Затверджена до друку – 19 червня 2012

Анотація. Ухач В. *Государственно-созидательная деятельность Организации Украинских Националистов в области культуры и образования 1929-1944 годов (источниковеденный и историографический аспекты)*. В статье сделанная попытка, на основе разных источников и литературы, рассекречивание истории ОУН перед украинской и мировой общественностью. Показана культурно-образовательная деятельность Организации Украинских Националистов на поприщах Украины, что по мнению автора, остается в украинской историографии и до сих пор недостаточно изученной.

Ключевые слова: культурно-образовательная деятельность Организации Украинских Националистов, спецфонды, национально-патриотическое воспитание

Summary. *State buildnig activity of the Ukrainian nationalist organisation in the fields of culture and education in 1929-1944 (source study and historiographical aspects)*. This article deals with the attempt to decode the history of OUN before ukrainian and world society, on the basis of different sources and literature. Cultural and educational activities of OUN on the territory of Ukraine are displayed. In author's point of view this question is not investigated enough in ukrainian historiographic.

Key words: cultural and educational activities of OUN, special funds, national-patriotic education.

930.1(477):94(477)«17»

О. В. ХАРСУН

ДОСЛІДЖЕННЯ МІСТ ЦЕНТРАЛЬНОЇ УКРАЇНИ У СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ ХVІІІ ст. В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ХХ ст.: РЕЛІГІЙНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ АСПЕКТИ

У даній статті аналізуються дослідження радянських вчених та українських істориків в питанні вивчення релігійної проблематики ХVІІІ ст. та національно-визвольної боротьби, що охопила терени Центральної України в ті часи.